

MODALITĂȚI DE CONSTRUIRE A METAFOREI ÎN NARAȚIUNEA LUI ION CREANGĂ

1. „Analiza lingvistică” a metaforei se divide în două mari părți: *analiza formală*, care în mare parte va fi abordată în această lucrare, și *analiza semantică*, un domeniu mult mai complex, care va fi atins aici doar tangențial. La rândul său, analiza formală implică două serii de structuri: *structuri metaforice simple* și *structuri metaforice complexe*.

În abordarea formală a metaforei, am optat pentru taxonomia lui Eugen Dorcescu, din studiul său *Metafora poetică* (1975).

Distincția între structuri simple și structuri complexe are, în primul rând, un rost metodologic, deseori funcționând unele alături de altele, iar granițele dintre ele fiind greu de stabilit.

1.1. Referindu-ne la structurile simple (cu specificarea că acestea sunt doar metafore substantivale¹), menționăm că sunt reprezentate de metaforele coalescente și metaforele implicații.

Să precizăm deci structurile metaforice simple.

I. *Metaforele coalescente* „se realizează în prezența termenului propriu”². Ele sunt de două tipuri: $Tp = Tf$ sau $Tp \text{ este } Tf$. Termenul propriu este legat de termenul figurat prin verb copulativ („sufletul tău e parc”³ – Arghezi), prin semne grafice care marchează pauza („soarele, lacrima domnului” – Blaga; „mișcarea lor – lauda somnului” – Blaga; „acest rășărit. Ce cântec nemăsurat” – Blaga; „lacrimi de văpaie: licurici” – Blaga etc.).

Termenul propriu este exprimat, de obicei, prin substantiv, foarte rar prin verb la infinitiv sau pronume însoțit sau nu de substantiv.

„Atunci când termenul propriu este un pronume, metafora este numai formal o coalescență, deoarece pronumele nu ne spune nimic despre sensul cuvântului înlocuit (exceptând cazul în care adevăratul termen propriu – substantiv – se află în text și este reluat, doar, prin pronume).”⁴

¹ Eugen Dorcescu, *Metafora poetică*, București, Editura Cartea Românească, 1975. Specificarea aparține autorului (p. 21).

² *Ibidem*, p. 22.

³ Pentru a fi fideli studiului, toate exemplele citate aparțin lui E. Dorcescu.

⁴ E. Dorcescu, *op. cit.*, p. 23.

De regulă, metafora coalescentă presupune prezența în expresie a termenului propriu, dar, uneori, acesta poate să lipsească, fiind subînțeles din context.

Termenul figurat poate fi alcătuit dintr-o singură metaforă („zăpada-i scrum” – Al. Philippide), precum și din două sau mai multe metafore („Orașele-s bulgări și gheme, / Ghitare adânci de blesteme” – Arghezi), alcătuiind adevărate *serii sinonimice*. Acestea din urmă realizează primul pas spre structurile metaforice complexe.

Printre coalescențe, trebuie amintite și metaforele negative, prin intermediul cărora se denunță o identitate „confirmată”, întrerupând-o prin negație, cu scopul de a se afirma noi afinități poetice („Tâlcul frunzei nu e umbra, / tâlcul toamnelor nu-i bruma, / dar al drumului e dorul, / tâlcul zărilor e norul” – Blaga).

II. *Metaforele implicații* se realizează în absența termenului propriu, care este implicat în termenul figurat. La rândul său, acesta poate fi exprimat prin substantiv sau substantiv însoțit de determinanți.

Primele metafore (cele exprimate printr-un substantiv) sunt cele mai importante pentru descifrarea profilului unui autor, fiind adesea confundate cu simbolul („Suntem făcuți mai mult din noapte” – Philippide).

Există metafore implicații exprimate prin pronume nehotărât sau prin locuțiuni pronominale și substantivale, care se nasc ca urmare a unui anumit tabu lingvistic („Cel de sus și din veac binevoiește / Să-și scoboare sfintele scule” – Arghezi).

Metaforele exprimate prin substantiv însoțit de determinări sunt mult mai numeroase. Atributele se încadrează uneori metaforei, alcătuiind o *locuțiune substantivală metaforică* („Stuparul ceresc peste ciuturi se-ndoaie” – Blaga), alteleori servește ca un element de actualizare, de decodare a metaforei („Străvezia strună” = raza lunii – Philippide).

Atributele adjectivale au, cel mai des, menirea de a plasticiza, lăsând în seama celor genitivale și prepoziționale (prin apelul la care se descifrează metafora) sarcina de a actualiza metafora („Prin sat trec sănii grele de tăceri” – Blaga).

„Atracția exercitată de coalescență asupra implicării este permanentă. Schema fundamentală a procesului metaforic, structura coalescentă se insinuează în toate compartimentele metaforei implicație, cu excepția celui reprezentat de metafora substantivală neînsoțită de determinări. De altfel, metafora implicație poate fi privită ca o coalescență, prin raportare la context.”⁵

1.2. Întrepătrunderea dintre structurile simple și cele complexe este permanentă. O structură complexă este cea în care substantivul și verbul (adesea și epitetul) sunt metaforizate. Aici se includ grefele și inducțiile.

I. „Numim *inducție metaforică* atracția semantico-stilistică exercitată de substantivul metaforă asupra verbului de care este legat printr-un raport gramatical oarecare, atracție în urma căreia verbul însuși se metaforizează.”⁶

„Din muguri / amari înfloresc potire grele de nectar.” (Blaga)

⁵ *Ibidem*, p. 44.

⁶ *Ibidem*, p. 51.

La un studiu mai aprofundat, observăm că cercetarea fenomenului de inducție metaforică pretinde și o analiză semantică a exemplurilor, pe lângă cea formală.

II. Termenul de *grefă* a fost propus pentru prima dată de Tudor Vianu⁷, în analiza poeziei lui T. Arghezi.

Grefa se naște din trunchiul metaforei prime, menținându-se în zona semantică a acesteia („De mână-aș prinde timpul ca să-i pipăi pulsul rar de clipe.” – Blaga).

Grefele reprezintă, de obicei, extinderea substantivului în propria zonă semantică. Tudor Vianu, în articolul citat, include în categoria grefelor și verbele metaforizate. E. Dorcescu este, într-o oarecare măsură, de acord cu acest fapt, dar analiza textelor cercetate i-a demonstrat că prima grefare se face dinspre substantiv, iar grefele nu sunt atrase din afară spre substantiv, ci izvorăsc, oarecum, din interiorul acestuia.

Prin intermediul grefării și inducției discursul poetic se constituie, uneori, ca o metaforă cuprinzătoare. Structurile metaforice complexe sunt, în majoritatea cazurilor, ansambluri perfect încheiate, care includ în propria substanță atât metafore simple, cât și verbe și epitete metaforizate.

De aici conchidem că analiza metaforei trebuie să pornească de la structurile metaforice simple (metafora coalescentă și metafora implicație) și apoi, sprijinindu-se pe cercetarea lor, se ajunge la dezvoltările ulterioare în structuri complexe.

2. Abordând această clasificare structurală a metaforelor, ca metodă primară de lucru, am încercat o tipologizare a metaforelor din *Poveștile* și *Povestirile* lui Ion Creangă. Munca s-a dovedit a fi anevoioasă, deoarece, ca oricare tipologie, aceasta nu se încadrează perfect textului studiat. Recunoaștem imposibilitatea în unele situații de a stabili cu ușurință tipul metaforei sau oscilația acesteia între mai multe tipuri. Astfel lucrurile se complică, devenind difuze.

2.1. Analiza exemplurilor din text⁸ ne-a determinat să stabilim la un prim palier, cel al structurilor metaforice simple, următoarele tipuri de metafore coalescente (i.e., în text sunt prezenți ambii termeni):

a) – *metaforă apozitivă*, îndeplinește rolul unei apoziii pe lângă termenul propriu.

„– ... Hi!!! zmeoaicele tatei, îndemnați înainte! Iaca și codrul Grumăzeștilor, *grija negustorilor și spaima ciocoilor...*” (NC, p. 17)⁹

⁷ În articolul *Sinonime, metafore și grefe metaforice la Tudor Arghezi*, din LR, XXII, 1963, nr. 4, p. 317–351, T. Vianu observa un fenomen extrem de important în realizarea structurilor metaforice complexe: grefarea metaforică (fenomen pe care doar îl semnala).

⁸ Menționăm că am ilustrat doar cu câteva exemple din opera lui Ion Creangă.

⁹ Citatele sunt extrase din Ion Creangă, *Opere*, vol. I–II. Ediție îngrijită, note, glosar și bibliografie de Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș. Studiu introductiv de Iorgu Iordan, Chișinău, Editura Literatura Artistică, 1989. Am utilizat următoarele abrevieri: IR (= *Moș Ion Roată*), RC (= *Ioan Roată și Vodă Cuză*), PD (= *Popa Duhu*), U (= *Ursul păcălit de vulpe*), NC (= *Moș Nichifor Coțcariul*), S (= *Soacra cu trei nurori*), C (= *Capra cu trei iezi*), P (= *Punguța cu doi bani*), DP (= *Dănilă Prepeleac*), PP (= *Povestea porcului*), SP (= *Povestea lui Stan Pățitul*), HA (= *Povestea lui Harap-Alb*), FB (= *Fata babei și fata moșneagului*), IT (= *Ivan Turbincă*). Poveștile fac parte din primul volum, iar povestirile și povestirile didactice din cel de-al doilea.

„... până acum noi, țărani, am dus fiecare câte-o piatră mai mare sau mai mică pe umere, însă acum suntem chemați a purta împreună tot noi, *opinca*, o stâncă pe umelele noastre...” (IR, p. 33)

„Numai noi, *vite de muncă*, vă suntem dragi ca sarea în ochi...” (RC, p. 48)

„Se sfătuiesc între dânșii, și *Scaraoschi*, *căpetenia dracilor*¹⁰, găsește cu cale să trimită pe unul din ei c-un burduf de bivol plin cu bani...” (DP, p. 103)

„– Dragii tatei, băieți! Ia veniți încoace și aduceți cu voi și *blăstemurile părintești*¹¹! ragila și peptenii de peptănat călți!” (DP, p. 108)

„– Dar știi că m-ai plesnit în pălărie, măi Chirică? *al dracului băiet!*” (SP, p. 131)

„Fiul craiului, *boboc* în felul său la trebi de aieste, se potrivește Spânului și se bagă în fântână...” (HA, p. 158)

„– ... Pesemne c-aista-i Flămânzilă, *foametea*, *sac fără fund* sau cine mai știe ce pricopseală a fi, de nu-l mai poate sătura nici pământul.” (HA, p. 177)

„– ... Se vede că acesta-i vestitul Păsări-Lăți-Lungilă, fiul săgetătorului și nepotul arcașului; *brăul pământului* și *scara ceriului*; *ciuma zburătoarelor* și *spaima oame- nilor*, că altfel nu te pricepi cum să-i mai zici.” (HA, p. 179)

„– ... Oare nu cumva v-ați face și voi, niște *feciori de ghindă*, fătați în tindă, că sunteți obraze subțiri.” (HA, p. 183)

„– ... Aici încă trebuie să fie un drac la mijloc, zise Gerilă, clătînând din cap.

– Ba încă de cei bătrâni; *săgeata de noapte* și *dracul cel de amiază*, răspunse Ochilă...” (HA, p. 189)

„Dar în pieptul lor răsare... Ce răsare? Ia un dor; *soare mândru*, *luminos* și *în sine arzătoriu*, ce se naște din scânteia unui ochiu farmecătoriu!” (HA, p. 194)

„Ș-apoi fost-au fost poftiți la nuntă: Crăiasa furnicilor, Crăiasa albinelor și Crăiasa zânelor, *minunea minunilor* din ostrovul florilor!” (HA, p. 196)

„– ... să pomenească ei cât or trăi că au dat peste Ivan, *robul lui Dumnezeu*.” (IT, p. 208)

„Cine-a întâlnit vrodată în calea sa un popă [...], dezmerdând iarba și florile câmpului, *icoane ale vieții omenești*, pe care le uda câte c-o lacrimă [...] din ochii săi...” (PD, p. 34)

b) – *metaforă predicativă*, nume predicativ într-o propoziție cu subiect termenul propriu. Termenul propriu și cel figurat sunt uniți prin următoarele verbe copulative:

1) *a fi*:

„Măicuță, de ce ești *scumpă la târâță* și *ieftină la făină*?” (NC, p. 15)

„Mă mir că nu ți-e oarecum, să-ți fie, zise moș Nichifor posomorât; ești *un cheag zbârcit*, mai ca și mine...” (NC, p. 22)

¹⁰ În acest exemplu, termenul propriu din structura metaforei coalescente este deja o metaforă implicație. Numele de *Scaraoschi* provine din sl. [Iudă] *Iskariotiskū*, numele apostolului care l-a vândut pe Iisus. Vezi Al. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic român*, Universidad de la Laguna, Tenerife, 1958–1966, s.v.

¹¹ E. Dorcescu consideră că „apozitia metaforică sfidează regulile impuse de sintaxă”. În acest caz, avem o coalescență apozitivă cu direcția metaforizării inversă; vezi E. Dorcescu, *op. cit.*, p. 32.

„Dar purici mulți nu făcea el într-un loc, Doamne ferește, căci era *duh neastâmpărat și neîmpăcat* chiar cu sine însuși.” (PD, p. 35)

„Stăpâna acestei slujnice era *vespea* care înălbase pe dracul ...” (PP, p. 122)

„Unia zic așa, că femeia-i *sac fără fund*.” (SP, p. 127)

„– Apoi, despre mine, fie oricine ți-a fi nănaș, dar știu c-a nimerit-o bine, de ți-a pus numele Chirică: pentru că ești *un fel de vrăbioiu închircit*.” (SP, p. 131)

„– ... acum văd eu ce poate femeia. De-acum nu mai trăiesc nici un ceas cu dânsa; am s-o dau dracului de pomană, *soiu rău* ce este ea!” (SP, p. 144)

„– Bine, atâta am vrut să aflu din gura ta, *puiu de viperă* ce mi-ai fost, zice atunci Spânul...” (HA, p. 159)

„– ... Și trebuie să știți că și între oameni cea mai mare parte sunt *dobitoace*...” (HA, p. 160)

„– ... Aceștia-s curat *sărăcie* trimisă de la Dumnezeu pe capul meu, zise împăratul în sine, plin de amărăciune.” (HA, p. 187)

2) a rămâne:

„– ... La calic slujești, *calic rămâi*.” (HA, p. 156)

„La vederea acestei minunății, toți au rămas *încremeniți* și, uitându-se unii la alții, nu știau ce să zică.” (HA, p. 170)

„Iară baba a rămas *opărită* și nu știa ce să facă de ciudă.” (FB, p. 201)

3) a se face:

„Și odată mi ți-l înșfacă cu dinții de cap, zboară cu dânsul în înaltul ceriului, și apoi, dându-i drumul de-acolo, se face Spânul până jos *praf și pulbere*.” (HA, p. 196)

„– Ia, să-i faci chica *topor*, spinarea *dobă* și pânțelele *cobză*...” (HA, p. 183)

„Și tot așa, și iar așa, până i se făcea viața *neagră* și aici...” (PD, p. 35)

„Făcându-se ziua *albă*...” (U, p. 62)

4) a ajunge:

„– ... Când vei ajunge și tu odată *mare și tare*, îi căuta să judeci lucrurile...” (HA, p. 167)

5) a părea:

„... elefantul ți se părea *purice* pe lângă acest cucoș...” (P, p. 95)

„... părându-li-se calea scurtă și vremea și mai *scurtă*.” (HA, p. 195)

c) *metafora predicativă suplimentară*, care reia metaforic substantivul, dar rămâne legată de verb:

„Popilor de mir, pe care îi numea *haldei*, le cânta antifoanele următoare...” (PD, p. 38)

„Nurorile atunci sar *arse* în picioare...” (S, p. 79)

„Apoi așteaptă până vin alte care, de-l leagă dinapoia lor, și se duce în treaba lui spre casă, lăsând pe Dănilă *gură-cască* tot pe loc.” (DP, p. 99)

„Tălpoiul a venit *posomorâtă*, a scos pe necunoscută de acolo și i-a zis cu ciudă să iasă din ogradă și să meargă unde știe.” (PP, p. 123)

„Și cum sta baba *împietrită*, dracul îi și dă în gând una.” (SP, p. 144)

d) *coalescențe difuze*, care se constituie în subtext. Legătura dintre cei doi termeni are un caracter difuz.

„– ... Ce mai atâta grijă pentru astă *pustie de gură!*” (*Povestea unui om leneș*, p. 28)

„După ce *hoața de vulpe* a aruncat o mulțime de pește pe drum, bini... șor! sare și ea din car...” (U, p. 62)

„– ... M-am săturat până-n gât de *mucegaiul de babă*, că hojma mă morocânește și-mi scoate ochii cu cele tinere.” (NC, p. 19)

„– ... De când cu *păcatul cel de «ad-hoc»* n-am mai avut zi bună cu megieșul cel puternic, [...] un boier așa de mare, putred de bogat și cu învățătură...” (RC, p. 49)

„– ...ai ascultat de sfaturile altora, de ai nenorocit și *căzăturile* ieste de bătrâni, m-ai nenorocit și pe mine și pe tine deodată!” (PP, p. 118)

„... dăduse și el în *pârpăra însuratului*.” (SP, p. 140)

„– ... Alături cu casa socru-tău este o căsuță tupilată, în care șede un *tălpoi de babă...*” (SP, 142)

„Și mai fost-au poftiți încă: crai, crăiese și-mpărați, oameni în samă băgați, și-un *păcat de povestariu*, fără bani în buzunariu.” (HA, p. 196)

e) – *metafore negative*, sau *infirmate*.¹² „Infirmarea stării metaforice în favoarea stării reale.¹³ Uneori procedeul metaforei infirmate este eliptic. Alteori, este menținută metafora inițială, adăugându-i-se un plus de precizie.

„– ... Helbet, o noapte *nu-i legată de gard*, a trece ea cum a trece...” (NC, p. 22)

„Bucuria caprei *nu era proastă*.” (C, p. 86)

„– Ia lasă, bade Ipate, lasă, nu te mai pune și d-ta atâta pentru te miri ce și mai nimica, că doar *n-are să fie un cap de țară...*” (SP, p. 132)

„– ... Nu știu, nălucă să fii, om să fii, dracul să fii, dar *nici lucru curat nu ești*.” (SP, p. 138)

„Harap-Alb vede el bine unde merge treaba, că doar *nu era din butuci...*” (HA, p. 165)

„– ... Ori casa asta *nu-i curată*, ori s-a cutremurat pământul, de mi-a sărit perna de sub cap...” (IT, p. 206)

Tot în cadrul structurilor metaforice simple se includ și *metaforele implicații*, care sunt realizate în absența termenului propriu. Termenul figurat poate fi substantiv sau substantiv însoțit de determinări diverse.

¹² Acestea sunt numite astfel de Monica Brătulescu în *Câteva tipuri de metaforă în folclor*, în *Poetică și stilistică*, București, Editura Univers, 1972, p. 81–93. Tipul respectiv de metaforă este cercetat de Lorenzo Renzi, în *Stilul cântecelor bătrânești* (în *Poetică și stilistică*, București, Editura Univers, 1972, p. 475–496) și de Roman Jakobson, în *Lingvistică și poetică* (în *Probleme de stilistică*, București, Editura Științifică, 1964, p. 83–125). M. Brătulescu a identificat originea procesului în magie.

¹³ Fenomenul este caracterizat de către R. Jakobson în legătură cu paralelismul negativ (*op. cit.*, p. 112).

a) Metaforele exprimate prin substantiv sunt mai puțin frecvente față de cele exprimate prin substantiv însoțit de determinări. Cu toate acestea, ele abundă în textul lui Creangă.

- „Din ce în ce dau peste *dobitoci*.” (*Poveste*, p. 8)
- „– ... Dar, de cum am ajuns acasă, *goană* și *prigoană* pe capul meu...” (RC, p. 49)
- „Întră înlăuntru și începe a-și purta codița cea bârligată pe la nasul *uncheșului*.” (DP, p. 105)
- „– Ba nu! stăi, *Sarsailă!* tu cum ai chiuit de trei ori?” (DP, p. 106)
- „– ... da’ ce *foc* mi-ai adus la casă?” (PP, p. 116)
- „– ... Fii bine încredințată că n-are să ne știe nici *pământul*.” (SP, p. 143)
- „Harap-Alb, dacă vede *reaua*, i-aruncă pelea cea de urs, și apoi fuge cât ce poate...” (HA, p. 164)
- „... ș-a mai da împăratul Roș și peste oameni; nu tot peste *butuci*, ca până atunci.” (HA, p. 180)
- „Împăratul atunci, auzind *vuiet* tocmai din casă, iese afară...” (HA, p. 187)
- „– ... Uite ce *blândă* mi-a ieșit pe trup.” (HA, p. 189)
- „– Aici încă trebuie să fie *un drac* la mijloc, zise Gerilă, clătînând din cap.” (HA, p. 189)
- „Și, ducându-se el, scoate Moartea de la *închisoare*...” (IT, p. 212)

Există metafore exprimate prin pronume nehotărât sau prin locuțiuni pronominale și substantivale. Acestea se nasc, în mare parte, ca urmare a unui tabu lingvistic:

- „... spunea omului verde în ochi, fie cine-a fi, când îl scormolea *ceva* la inimă.” (RC, p. 45)
- „– ... copiii și nevasta să-i las în știrea *Celui-de-sus*.” (DP, p. 101)
- „– Acolo-s frații mei din *ceea lume*.” (DP, p. 107)
- „... moșneagul însă, gândind că-i *Ucigă-l-crucea*, s-a spăriet...” (PP, p. 113)
- „– ... numai *Cel- de-pe-comoară* a fi știind!” (HA, p. 173)

b) Metaforele exprimate prin substantiv însoțit de determinări sunt foarte numeroase. Atributele se încadrează uneori metaforei, dar de cele mai multe ori rămân elemente de actualizare, facilitând decodarea:

1) *substantiv + atribut adjectival*¹⁴:

- „Harabagia, zicea el, e mai bună, că ai a face tot cu *marfă vie*...” (NC, p. 11)
- „*Duh neastâmpărat* și *cutezător* în predicile sale de pe amvoanele bisericesti, înțepa ca vespea...” (PD, p. 35)
- „– ... Îți poți închipui, măria-ta, ce *urgie grozavă* era pe capul meu!” (RC, p. 49)

¹⁴ Acest tip de metaforă este grupat cu cel anterior în clasificarea dată de Christine Brooke-Rose, în *A Grammar of Metaphor*, London, Secker&Warberg, 1958, p. 24.

- „– Ia, *răbdări prăjite*, dragă cumnătică...” (S, p. 78)
 „– De-aș ajunge mai degrabă în târg, zise Prepeleac, ca să scap de *râia asta*.” (DP, p. 100)
 „Băieții încep a curge toți, care dincotro, cu *blăstemurile părintești* în mână.” (DP, p. 108)
 „– Îți samănă ție, *ruptă bucățică* !...” (PP., p. 111)
 „– ... De te-a împinge păcatul să mai vii o dată, vai de *steaua ta* are să fie!” (HA, p. 153)
 „–Măi, nu cumva să vă împingă Mititelul să întrați înaintea mea unde ne-a duce omul *țapului celui roș*...” (HA, p. 181)

2) *substantiv + atribut genitival* (substantival sau pronominal)¹⁵:

- „De *inima căruței* atârnau păcornița cu feleștiocul și posteuca...” (NC, p. 10)
 „– ... Hi!!! *zmeoaicele tatei*, îndemnați înainte!” (NC, p. 17)
 „– ... Sai binișor pe ici, pe *crucea căruței*.” (NC, p. 20)
 „– ... Când veți vedea *uriciunea pustirii* stând la locul unde nu se cade să steie...” (PD, p. 36)
 „... s-apucă zdravăn cu mânilor de *torțile ceriului*...” (DP, p. 105)
 „, *Mânia lui Dumnezeu* ce era afară!” (SP, p. 128)
 „– ... și ce cauți pe-aici, *spaima cânilor*?” (SP, p. 130)
 „– ... doar nu-i frate cu mama, să-l pun în *capul cinstei*!” (HA, p. 171)
 „– ... Din *gardul Oancei* ți-a da-o împăratul, dacă n-oi fi și eu pe-acolo.” (HA, p. 178)
 „– ... De-acum du-te pe *apa sâmbetei*!” (IT, p. 217)

3) *substantiv + atribut în dativ* (exprimat prin pronume)¹⁶:

- „– Ba păzește-ți *treaba*, giupâneșică...” (NC, p. 25)

4) *substantiv + atribut prepozițional* (uneori, atributul se încorporează metaforei, formând împreună cu substantivul locuțiuni metaforice; alteori, atributul ajută la procesul refacerii sensului propriu):

- „– Dar muieteți-s posmagii? zise atunci leneșul, cu *jumătate de gură*...” (*Povestea unui om leneș*, p. 28)
 „... de unde aproape fiindu-i țințerimul Eternitatea, și-a luat acolo *casă de veci*...” (PD, p. 39)
 „– ... Decât un bonjurist c-o *mână de învățătură*, mai bine un țăran cu un *car de minte*!” (RC, p. 48)
 „– Biata mămuică lasă cu *limbă de moarte*: că fratele cel mare să ieie locul și casa cea despre răsărit...” (S, p. 81)

¹⁵ În unele cazuri, metaforele exprimate prin substantiv însoțit de atribut genitival se apropie mult de metaforele coalescente, și anume de cele difuze, dar, dat fiind faptul că cei doi termeni nu se suprapun, ci între ei există un raport de apartenență, avem implicații.

¹⁶ Acest tip de metaforă se aseamănă cu o coalescență difuză, în care termenul propriu este subînțeles.

„– ... Crezi tu că vom pute noi singuri secera și strânge atâta *amar de grâu*...” (SP, p. 134)

„– ... poate să ne mai întâlnim la *vrun capăt de lume*...” (HA, p. 151)

„– Iar cauți *sămânță de vorbă*, măi Buzilă?” (HA, p. 184)

5) *substantiv + determinări complexe*. Substantivul metaforă este însoțit de atribute de diferite tipuri și chiar de propoziții atributive:

„– ... Și biata mamă nu știe de *astă mare urgie ce a venit pe capul ei*!” (C, p. 86)

„... dă de știre lui Scaraoschi despre *omul lui Dumnezeu, cu năravul dracului*.” (DP, p. 103)

„– ... te-a slujit un drac [...] pentru un boț de mămăligă [...] și pentru *un putregaiu de căpătâiu ce-mi trebuiește sub talpa iadului*.” (SP, p. 146)

„Și gândesc eu că din *cinci nespălați câți merg cu Harap-Alb*, i-a veni el vreunul de hac...” (HA, p. 180)

Prin implicațiile însoțite de determinări diverse, ca și prin seriile sinonimice de diferite tipuri, structurile metaforice simple tind spre cele complexe. De multe ori, metaforele coalescente și metaforele implicații sunt nuclee ale unor șiruri metaforice ample. Ele sunt unitățile minimale la care se ajunge prin eliminarea succesivă a celorlalte straturi metaforice.

Dezvoltările metaforice ample nu pot fi parcurse în afara discutării fenomenelor de inducție și de grefare. În cazul *inducției metaforice*, substantivul metaforă exercită asupra verbului o atracție semantică prin care acesta însuși se metaforizează. Între cele două există un anume raport gramatical, nu obligatoriu de inerență.

Extrăgând din text exemplele și privindu-le cu atenție, o primă impresie ar fi că nu avem exprimări figurate. Doar prin refacerea semnificației proprii, constatăm că, de fapt, avem o secvență metaforică.

„– Na cinci bani, și du-te să-ți puie doagele ce-ți lipsesc.” (*Păcală*, p. 55)

„... lui moș Nichifor acestea nu-i prea veneau la socoteală, și de aceea nu-i erau acum mai niciodată boii acasă.” (NC, p. 13)

„– ... când ar avè codrul ista gură să spuie câte a văzut...” (NC, p. 17)

„– ...Și de la o vreme trebuie să nimerеști una blagoslovită de Dumnezeu...” (NC, p. 17)

„– ... numai pârăuașul Milcov [...] le desparte. «Să-l secăm, dar dintr-o sorbire.» ...” (IR, p. 30)

„... baba își luă cămeșă de soacră, ba încă netăiată la gură...” (S, p. 76)

„– ... un vânt rău pesemne a dat peste dânsa, sârmana!... ielele i-au luat gura și picioarele.” (S, p. 81)

„– ... Nu vezi că a trecut soarele de-amezi: sunt mai mult bătrân decât tânăr.” (SP, p. 133)

„– ... Dacă dobitoacele n-ar fi fost înfrânate, de demult ar fi sfâșiet pe om.” (HA, p. 160)

„– ... Capul de-ar fi sănătos, că belelele curg gârlă.” (HA, p. 165)

Cercetarea inducției ne duce spre unele precizări: verbul trebuie să fie logic acordat ori cu termenul figurat, ori cu cel propriu. Însă, există cazuri de incom-

patibilitate semantică între cei doi termeni. Atunci metafora devine mai dificil, dacă nu aproape imposibil de explicat. În aceste împrejurări, metafora este o atribuire „neadecvată logic” a acțiunii exprimate prin verbul indus metaforic, și nu o substituție. Procedul se extinde și asupra calității care e personificatoare sau depersonificatoare.

- „– Da’ ce te *frământă* așa, om bun?” (*Poveste*, p. 8)
- „... se duc la casa leneșului, îl *umflă* pe sus...” (*Povestea unui om leneș*, p. 27)
- „– *Măsură-ți* vorbele, băietel!” (*Acul și barosul*, p. 59)
- „– De-*ar crăpa* odată *să crape* și harabagiul care v-au adus!” (NC, p. 12)
- „Băbăția lui [...] începuse *a scârțâi*...” (NC, p. 13)
- „– ... *Să mai răsuflăm* ielele oleacă.” (NC, p. 18)
- „La 1857, pe când *se ferbea* Unirea în Iași...” (IR, p. 30)
- „– ... două țări surori, creștine și megieșe [...] *se sfâșie* și *se mănâncă* între dânsese...” (IR, p. 30)
- „... cuprins de foame [...], își lua cătinel drumul spre gazdă, unde-l *aștepta* sărăcia cu masa întinsă.” (PD, p. 34)
- „– ... vai de cel prin care *vine* sminteala!” (PD, p. 39)
- „Ceilalți mai rămân oleacă sub răchită [...] *să odihnească* bucatele.” (*Cinci pâni*, p. 41)
- „– ... dumneta, care știi legile, mai rău mă *acufunzi*.” (*Cinci pâni*, p. 42)
- „Las’ pe bătrâni *să te descânte* și să te judece ei...” (RC, p. 47)
- „– ... casa *s-a* mai *îngreuiat* cu un mâncău...” (S, p. 76)
- „... despre ziuă, somnul o *doborî*, și adormi și ea între pene...” (S, p. 77)
- „... *crăpa* de ciudă și *rodea* în nurori...” (S, p. 80)
- „De *i-ar împinge* păcatul să-mi deschidă ușa...” (C, p. 84)
- „– Ba nu, cumătre; c-așa mi-*a ars* și mie inima după iezișorii mei!” (C, p. 90)
- „– ... Ia, pe ist cu capra știi încaltea că bine l-*am boit!*” (DP, p. 100)
- „– ... las’, că te-*oiu chiui* eu!” (DP, p. 105)
- „Ba, de la o vreme încoace, urâtul îi *mânca* și mai tare...” (PP, p. 110)
- „– ... de ce-am auzit eu, mi *s-a suit* părul în vârful capului.” (PP, p. 112)
- „– Ia, păcatele mele m-*au adus*, măicuță.” (PP, p. 119)
- „– ... Și când mergea pe drum, nădragii *mergeau* alătura cu drumul...” (SP, p. 131)
- „– ... să aibi tu puterea mea, *ai vântura* țările și mările, pământul l-*ai da de-a dura*, lumea aceasta *ai purta*-o, uite așa, *pe degete*, și toate ar fi după gândul tău.” (HA, p. 151)
- „...Și atunci, credinciosul împăratului, crezând că *s-a curățit* de oaspeți, vine cu gândul să măture scrumul afară, după rânduială.” (HA, p. 184)
- „Credinciosul împăratului, auzind aceste, pe de-o parte l-a cuprins spaima, iară pe de alta *s-a îndrăcit* de ciudă.” (HA, p. 184)
- „Soarele și luna din ceriu le *râdea*.” (HA, 196)

„... pădurea *fojgăia* de o mulțime de bălauri...” (FB, p. 200)

„Numai atâta, că moșneagul a rămas pleșuv și spetit de mult ce-l *netezise* baba pe cap și de cercat în spatele lui cu cociorva, dacă-i copt malaiul.” (FB, p. 203)

„... se vâra, el știe cum și pe unde, în odaie la Ivan și-i *șterge* o palmă prin somn, cât ce poate.” (IT, p. 207)

„Dumnezeu atunci, văzând până unde *merge* îndrăzneala lui Ivan...” (IT, p. 217)

În jurul *grefei metaforice* s-au purtat mai multe discuții, opiniile variind. Aceasta ia naștere prin dezvoltarea substantivului metaforic în propria sferă de înțeles¹⁷. Ca și în cazul inducțiilor, privind textul din perspectiva grefelor, se creează impresia unei situații nonfigurative. Numărul exemplurilor în textul lui Creangă, după cum se observă, este destul de limitat.

„– ... a ajuns oul mai cu minte decât găina.” (*Acul și barosul*, p. 59)

„– ... vrabia-i tot un puiu, dar numai dracul o știe de când îi...” (SP, p. 130)

„– ... Lată – peste lată, peste lată – îmbujorată, peste îmbujorată – crăcănată, peste crăcănată – măciulie, peste măciulie – limpezeală, peste limpezeală – gălbeneală și peste gălbeneală – huduleț.” (SP, p. 131)

„Lac de-ar fi, broaște sunt destule.” (HA, p. 149)

„Dă-i cu cinstea, să piară rușinea.” (HA, p. 186)

2.2. Trebuie să precizăm că, în general, o metaforă nu apare singură. Lanțurile metaforice curg șiruri, începând de la coalescențe și implicații, până la grefe¹⁸. Structurile metaforice complexe atrag, în avalanșa textului, verbele și atributele de diferite tipuri. Enunțurile sunt complexe, de unde și riscul unor aprecieri tranșante. Analiza formală, inclusiv cea semantică a metaforei, pretinde înglobarea celei din urmă într-un cadru contextual mai larg. Prozatorul nostru este preocupat să definească „artistic” realitățile, preferând, astfel, coalescența. Structurile metaforice complexe reproduc structura realității textuale. Descifrată prin raportare la limba comună, limba poetică a scriitorului scoate la iveală, la rându-i, straturile adânci ale limbii curente, cu uriașele

¹⁷ E. Dorcescu, *op. cit.*, p. 59–61.

¹⁸ În textul de față, nu am urmărit în profunzime modul în care a fost tratată această problemă de către reprezentanții „școlii de la București”. Avem în vedere, între altele, contribuții precum: Nicoleta Coatu, *Metaforă și discurs folcloric*, București, Editura Arvin press, 2004; Mihaela Mancaș, *Semantica simbolului poetic*, în SCL, XXXIV, 1983, nr. 5, p. 431–436; Mihaela Mancaș, *Coerența textului și figura retorică*, în SCL, XXXIX, 1988, nr. 4, p. 297–305; Mariana Neț, *Aspecte ale relației text – figură în discursul poetic*, în SCL, XXXVI, 1985, nr. 5, p. 431–438; Mariana Neț, *Text și figură*, în SCL, XXXVIII, 1987, nr. 6, p. 479–490; Mariana Neț, *Figura – funcție a textului poetic*, în SCL, XXXIX, 1988, nr. 2, p. 125–132; Mariana Neț, *Figura – rezultat al strategiei discursive*, în SCL, XXXIX, 1988, nr. 3, p. 199–212; Mariana Neț, *Figură și univers de discurs*, în SCL, XXXIX, nr. 5, 1988, p. 389–395; Mariana Neț, *Figură textuală: emblemă, motiv, simbol*, în SCL, XL, 1989, nr. 2, p. 91–106; Mariana Neț, *Figură și artă poetică*, în SCL, XL, 1989, nr. 6, p. 527–533; Ecaterina Mihăilă, *Textul poetic. Perspectivă teoretică și modele generative*, București, Editura Eminescu, 1995; Rodica Zafiu, *Narațiune și poezie*, București, Editura ALL, 2000. Vom reveni asupra acestor contribuții într-un alt context.

lor depuneri succesive de metafore, astăzi uzate. În toate cazurile analizate poate fi surprins mecanismul de realizare a unui amalgam de metafore.

„Pomul care nu face roadă se taie și în foc se aruncă.” (NC, p. 17)

„Pomul” induce verbele „face” și „se taie” și grefează „roadă”; o altă linie inductivă este „în foc se aruncă”. Astfel, fiecare structură complexă poate fi analizată în structuri metaforice minimale.

„– Valeu, cumătră, talpele mele! Mă rog, scoate-mă, că-mi arde inima-n mine!
– Ba nu, cumătre; c-așa mi-a ars și mie inima după iezișorii mei! Lui Dumnezeu îi plac pui de cei mai tineri; mie însă-mi plac și de iști mai bătrâni, numai să fie bine fripți...
– Moarte, pentru moarte, cumătre, arsură pentru arsură, că bine-o mai plesniși dinioare cu cuvinte din scriptură!” (C, p. 90).

În replica lupului, expresia *îmi arde inima* nu are nicio conotație și trebuie citită ca atare, ceea ce nu se poate susține despre aceeași expresie în răspunsul dat de capră. *A ars inima* va induce substantivul *arsură*. Putem afirma că nu întâmplarea dirijează unirea dintre metafora substantivală și expresia corespunzătoare. Printr-o refacere a sensului propriu, observăm că substantivul și verbul alcătuiesc o secvență metaforică și că logica sa este dată de acordul semantic stabilit între ele. Iată și o greșă desprinsă din acest citat. Mai întâi, termenul propriu este *iezișorii*. Urmează, în fraza alăturată, metafora *pui de cei mai tineri*, legată de iezișori. *Pui de cei mai tineri* dezvoltă greșă *iști mai bătrâni*. Într-o formulare prozaică, textul ar fi, oarecum, acesta: *Lui Dumnezeu îi plac copiii* (în cazul nostru *iezișorii*), *mie însă îmi plac și vârștii*. Observăm ambiguitatea verbului *a plăcea*. Avem a face cu o metaforă, în primul caz, și cu o exprimare la propriu, în al doilea caz. Părând a fi o apariție metaforică primă, verbul imprimă, în situația dată, direcția metaforizării.

Iată un alt citat, de data aceasta o poezie din folclor integrată contextului, unde greșele, inducțiile, întreaga mișcare a metaforei se susțin pe identificarea formulată în primul vers:

„Soacră, soacră, poamă acră,
De te-ai coace cât te-ai coace,
Dulce tot nu te-ai mai face;
De te-ai coace toată toamna
Ești mai acră decât coarna;
De te-ai coace-un an ș-o vară,
Tot ești acră și amară;
Ieși afară ca o pară;
Intri-n casă ca o coasă;
Șezi în unghiu ca un junghiu” (S, p. 79).

Vom urmări creșterea trunchiului metaforic urmând cursul versurilor. Metafora coalescentă apozitivă *Soacră, poamă acră* imprimă, vers cu vers, semnificație figurată poeziei. Ansamblul însă, prin consecvența cu care fiecare metaforă nouă se

acordă celor anterioare, dă impresia de exprimare proprie (acceptându-se, evident, egalitatea din primul vers). Toată poezia se organizează potrivit perspectivei impuse de *soacră* = *poamă acră*. Astfel, în versul al doilea, întâlnim inducția *te-ai coace*. Versul al treilea se deschide cu epitetul metaforic indus *dulce*. Urmează grefele *toamna, un an ș-o vară*. Pe inducția *dulce* se grefează *acră* și *amară*. Edificiul metaforic este susținut de comparațiile cuprinse în ultimele trei versuri, care, putem zice, ascund o identificare.

Uneori se leagă coalescent două metafore implicații. Dar, mai cu seamă, structurile metaforice complexe se caracterizează prin amplexarea grefării și inducției care angajează în realizarea ansamblului metaforic atât substantivul, cât și verbul:

„În sfârșit, dur la deal, dur la vale, unul mai dă, altul mai lasă, și Prepeleac mărită capra! Apoi înșfacă gânsacul și pleacă tot înainte spre târg. Când ajunse în târg, gânsacul, dorit de găște, țipa cât îi lua gura: «ga, ga, ga, ga!»
– N-a! c-am scăpat de dracul și am dat peste tată-său: acesta mă asurzește! Las', că te însor eu și pe tine acuș, măi buclucașule!” (DP, p. 100).

Întreaga dezvoltare de metafore se sprijină pe inducția metaforică *mărită*, care grefează inducția *buclucaș – însor*. Analiza depistează cu suficientă ușurință cuplurile metaforice, transferurile de sens *in presentia* sau cele implicate. *Dracul și tată-său*, metafore implicații legate printr-o coalescență, se referă la *capră* și *gânsac*.

Deși apare frecvent în poveștile lui Creangă, pizma este de o coloristică aparte în *Fata babei și fata moșneagului*.

„Moșneagul, fiind un gură-cască, sau cum îți vrea să-i ziceți, se uită în coarnele ei, și ce-i spunea ea sfânt era. Din inimă bietul moșneag poate c-ar fi mai zis câte ceva; dar acum apucase a cânta găina la casa lui, și cucoșul nu mai avea nici o trecere; ș-apoi, ia să-l fi pus păcatul să se întrecă cu didiochiul; căci baba și cu fiică-sa îl umplea de bogdaproști” (p. 198);

„Iar moșneagul a rămas liniștit din partea babei și avea nenumărate bogății: el a măritat pe fiică-sa după un om bun și harnic. Cucoșii cântau acum la stâlpii porților, în prag și în toate părțile; iar găinile nu mai cântau cucoșește la casa moșneagului, să mai facă a rău; c-apoi atunci nici zile multe nu mai aveau.” (p. 203)

O primă observație este aceea că în două citate diferite avem aproape aceleași construcții metaforice, care includ în sine inducțiile *găina – a cânta* și *cucoșul/cucoșii – nu avea nici o trecere/cântau* legate prin grefare. În cel de-al doilea citat, ne întâmpină trei metafore – *stâlpii porților, prag, toate părțile* – unite prin grefare. Urmează epitetul metaforic indus, *cucoșește*. Se fixează o condiție: *găinile nu mai cântau cucoșește [...], să mai facă a rău*, care, odată ce va fi încălcată, generează o amenințare: *c-apoi atunci nici zile multe nu mai aveau*.

Structurile metaforice sunt, în majoritatea cazurilor, ansambluri încheiate, perfect articulate de metafore angajând în edificiul lor întregul cadru contextual. Merită semnalat faptul că termenii referitori la plugărit sunt integrați într-un context figurat. Cităm, în acest sens, schimbul de replici între Flămânzilă și Ochilă, din *Povestea lui Harap-Alb*:

„– Așa gândesc și eu, zise Flămânzilă; ș-a pus el, împăratul Roș, boii în cârd cu dracul, dar are să-i scoată fără coarne.

– Ba mi se pare c-a da el și teleagă, și plug, și otic, și tot, numai să scape de noi, zise Ochilă” (p. 181).

Observăm că grefa din prima replică *boii – carne* este continuată în cea de-a doua replică prin *teleagă, plug, otic*. Întrezărim aici și o coalescență al cărei termen propriu este *tot*. În sfârșit, și o coalescență difuză *dracul – noi* (adică, Harap-Alb și prietenii săi), în care înlănțuirea exterioară a termenilor face atât de limpede structura semantică.

Cea mai interesantă „eflorescență”, „declanșare catenică de coalescențe”¹⁹, o întâlnim în episodul înfiripării dragostei între Harap-Alb și fata împăratului Roș, Creangă realizând „o pagină de poezie autentică”²⁰.

„Dar în pieptul lor răsare... Ce răsare? Ia, un dor; soare mândru, luminos și în sine arzătoriu, ce se naște din scânteia unui ochiu fărâncătoriu” (p. 194).

Acestui text i se alătură în chip firesc un altul, imediat următor:

„Dar pe fata împăratului Roș mai nu-i venea s-o ducă, fiind nebun de dragostea ei. Căci era boboc de trandafir din luna lui maiu, scâldat în roua dimineții, dezmerdat de cele întâi raze ale soarelui, legănat de adierea vântului și neatins de ochii fluturilor. Sau, cum s-ar mai zice la noi în țărănește, era frumoasă de mama focului; la soare te puteai uita, iar la dânsa ba” (p. 194).

Coalescența apozitivă, din primul exemplu, se unește cu inducția *soare – răsare*, dar care are loc în direcție inversă: verbul pare a induce, de această dată, substantivul. Descrierea frumuseții fetei de împărat se realizează prin coalescență predicativă: imaginea obținută este relevantă pentru arta lui Ion Creangă. Metaforele coalescente se prezintă, astfel, ca o suită de metafore, o serie sinonimică de metafore (sinonimie parțială, fiecare metaforă introducând valori semantice particulare). Prozatorul recurge la mai multe metafore, obținând o gradăție în planul metaforic. În fiecare exemplu se observă unele adaosuri de informație, menite să sporească valoarea expresivă a imaginii. Iar fraza finală – cu funcția ei concluzivă – se formulează într-un sens „explicativ” al dominantei metaforice.

Numeroase alte citate învederează preocuparea stăruitoare a prozatorului de a crea, nuanțat și diferențiat, structuri metaforice complexe. Texte relativ scurte rețin atenția prin abundența și diversitatea elementelor lexico-gramaticale utilizate în acest scop.

3. În general, structurile metaforice complexe sunt ansambluri bine încheiate care angajează atât substantive metaforizate, cât și verbe și epitete, metaforizate prin inducție. Toate relațiile ce se pot stabili între acestea necesită o cercetare pro-

¹⁹ E. Dorcescu, *op. cit.*, p. 143.

²⁰ Expresia îi aparține lui G. I. Tohăneanu, *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, București, Editura Științifică, 1969, p. 146.

fundă. Astfel, ies la iveală relațiile multiple dintre substanță, calitate și acțiune în procesul metaforizării. Pornind de la ideea că se pot stabili corespondențe între diferite clase de cuvinte, considerăm că aceste formații sunt cele mai interesante, deoarece asocierea cu un corelat adjectival sau verbal s-a făcut la un moment dat, iar acum există în limbă ca metafore convenționale. Autorul distribuie cu ingeniozitate materia colorată a cuvintelor din care izvorăște o beteală întreagă de efecte. Transpunerea materialului pe hârtie nu aparține nici într-un caz purei spontaneității, ci este rezultatul unui travaliu continuu datorită căruia textul înaintează pas cu pas. Povestitorul știe să răsucescă semnificația și substanța verbală a proverbelor pentru nevoile sale aluzive. Ceea ce frapează este că, fixându-și o dată intenția, autorul nu cedează până ce nu obține produsul finit în forma visată.

WAYS OF CONSTRUCTING METAPHOR
IN THE NARRATIVE OF ION CREANGĂ
(Abstract)

The purpose of the present study is to analyse the different ways of building metaphors in Ion Creanga's *Stories* and *Tales* from the point of view of the structure analysis, which involves *simple metaphorical structures* and *complex metaphorical structures*. In our approach of the structure analysis we chose E. Dorcescu's classification from his work *The Poetic Metaphor* (1975). The distinction between the two classes of metaphorical structures has mainly a methodological purpose, most of the times they appear together making it difficult to establish the boundaries between them. A fair number of quotes prove the author's continuous preoccupation with creating complex metaphorical structures in a different, shading manner. Fragments that are relatively short are also evidence of an abundance and diversity of lexical and grammatical elements used for this purpose. Usually, the complex metaphorical structures are well-bound phrases that consist of metaphorical nouns, as well as verbs and epithets turned metaphorical by induction. Therefore, we can observe the multiple relations between substance, quality and action in the process of metaphor building. Starting from the idea that connections can be established between different classes of words, we believe that these structures are the most interesting, because the correlation with an adjective or a verb has been done at some point, and now they exist in the language as conventional metaphors.

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31